

İŞLETMELERDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK UYGULAMALARI¹

SUSTAINABILITY PRACTICES IN BUSINESSES

Dr. Öğr. Üyesi Elçin NOYAN¹

*İstanbul Topkapı Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Şişli, İstanbul. ¹ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2630-0274>,
elcinnoyan@topkapi.edu.tr/*

ÖZET

Sürdürülebilirlik, kaynakların doğru şekilde kullanılmasını sağlayacak katılımcı faaliyetlerin bütünü olarak ifade edilmektedir. İşletmelerin, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda geleceğe yönelik hedefleri, değer yaratma çabaları ile örtüşmektedir. Günümüzde hem tüketici memnuniyetinin hem de işletmelerin karlılıklarının artırılması güçleşmektedir. Maliyetlerdeki artışların fiyatlara yansması ve tüketici beklentilerinin artması ile işletmeler faaliyetlerinin devamlılığı için çeşitli çözüm yolları aramaktadırlar. Kurumsal yenilikler ile birçok paydaşın faydalarının göz önüne alınması, verimliliğin üst seviyeye çıkarılabilmesi için alınabilecek önlemler, sürdürülebilirlik kavramının önemine işaret etmektedir. Çevre kirliliğinin, Kovid-19 salgınının, savaşların, gelecek dönemlerde iklim, su ve gıda krizlerine sebep olmaları beklenmektedir. Yaşanan tüm bu olumsuzluklar, işletmeleri, yeterli kaynakların bulunması için kaynak üretmeye ya da alternatif kaynaklara yönelmeye sevk etmiştir. Dolayısıyla sürdürülebilir işletme kavramının önemi fark edilmiş, işletmelerin, kıt kaynakların optimizasyonunu gerçekleştirmeleri, toplumsal sorumlulukları göz önünde bulundurmaları, çevre koruma bilincine sahip olmaları gerekli hale gelmiştir.

Sürdürülebilir işletmelerin çevreye duyarlı, kaynakları etkin kullanan, farkındalık oranı yüksek, çevresel, sosyal, atık yönetimi konularında bilinçli, biyoçeşitliliği koruyan, verimli tarım prensiplerini yerine getiren, doğa dostu, dijital uygulamalara hakim kuruluşlar olmaları beklenmektedir. Temiz enerji kullanımı, yenilenebilir kaynaklara yönelim, atık yönetimi gibi uygulamalar ön plana çıkmaktadır. Bu süreçte iş birliğinin ve farkındalığın sağlanması önem arz etmektedir. Gerek çevreci yaklaşımlar gerekse yenilenebilir kaynaklara yönelim konularında işletmeler çözüm önerileri aramaktadırlar.

Çalışmada literatür taraması ile işletmelerdeki sürdürülebilirlik uygulamaları ve bu uygulamaların benimsenmelerinin önündeki engeller araştırılmıştır. Gelecek için öngörülebilecek uygulamalar araştırılmış ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir İşletmeler, Yeşil İşletmecilik, İnovasyon, Sosyal Sorumluluk

ABSTRACT

The concept of sustainability is expressed as the whole of participatory activities that will ensure the correct use of resources. The economic, social and cultural goals of the enterprises for the future coincide with their efforts to create value. Today, it is getting harder to increase both consumer satisfaction and profitability of businesses. With the reflection of the increase in costs on the prices and the increase in consumer expectations, businesses are seeking various solutions for the continuity of their activities. Considering the benefits of numerous stakeholders with institutional innovations, and

¹Çalışma, 5.Ululararası Başöğretmen Eğitim ve Yenilikçi Bilimler Kongresi'nde sözlü olarak sunulmuştur.

measures that can be taken to maximize efficiency indicate the importance of the concept of sustainability. It is expected that environmental pollution, Covid-19 epidemic wars will result in climate, water and food crises in the future. All these negativities have led businesses to produce resources or turn to other alternatives in order to find sufficient resources. Therefore, the importance of the concept of sustainable business has been realized and it has become necessary for businesses to optimize the limited resources at hand, consider social responsibilities, and have environmental protection awareness.

Sustainable businesses are expected to be environmentally friendly, use resources effectively, have a high level of awareness, be conscious of environmental, social and waste management, protect biodiversity, fulfill the principles of efficient agriculture be environmentally friendly and dominate digital applications. Applications such as the use of clean energy, orientation to renewable resources and waste management come to the fore. In this process, it is important to ensure cooperation and awareness. Businesses are looking for solutions for both environmental approaches and orientation to renewable resources.

The study investigates sustainability practices in businesses and the obstacles to the adoption of these practices, discusses possible implementations and offers evaluations.

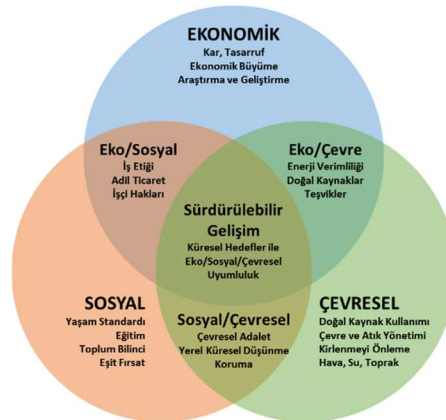
Keywords: Sustainability, Sustainable Business, Green Business, Innovation, Social Responsibility

GİRİŞ

Sürdürülebilirlik, hem mevcut kaynakların korunması hem de sorumlu bir şekilde üretme faaliyetleri olarak tanımlanabilir. Gıda maddelerinin hazırlanmasında, işlenmesinde, depolanmasında ve tüketiminde ortaya çıkan ekolojik ve ekonomik zararın minimum seviyeye indirilmesi çabalarıdır (Taş ve Olum, 2020: 3084).

Kentleşmenin, nüfusun ve kaynak tüketiminin, sanayileşmenin hızla artması; hava, su kirliliklerine neden olmakta ve sürdürülebilirlik kavramı için uygulamalar geliştirilmesi gerektiğinin sinyallerini vermektedir (Gowdy ve McDaniel, 1995; Ponting, 2008; Keleş vd. 2009). Gıda ihtiyacının artması, çevrenin kirlenmesi, toprakların verimsiz hale gelmesi, mesafe artışı ile taşıma koşullarının güçleşmesi, su tüketimindeki artış ile çevreye verilen zararın artması gibi problemler sebebiyle doğal kaynakların verimli kullanılmalarının yolları aranmaktadır (Axelos vd., 2018).

Sürdürülebilirlik kavramı, ekonomik, sosyal, çevresel olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır.

Şekil 1. Sürdürülebilirlik Kavramı (ewadanismanlik.com.tr)

2021 yılına ait Türkiye Sürdürülebilir Gelişmişlik Raporu verileri aşağıda yer almaktadır. Raporla sürdürülebilir kalkınma için küresel hedefler yer sıralanmaktadır.

Şekil 2. Türkiye Sürdürülebilir Gelişmişlik Raporu (dashboards.sdindex.org)

Sürdürülebilirlik, işletmeler için de rekabet üstünlüğü sağlamada temel noktalardan biridir (Ameer ve Osman, 2012; Mass vd, 2014). Porter, işletmelerin sürdürülebilir bir rekabet avantajı inşa etmeleri gerekliliğini öne sürmektedir.

1.SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN AMAÇLARI

Yoksulluğun, açlığın sonlanması, hayat standartlarının düzelmesi, nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, temiz su ve sanitasyon, temiz enerji, büyümenin istikrarlı hale gelmesi, sanayi, yenilikçilik ve altyapı, eşitsizliklerin azaltılması, sürdürülebilir şehirler, sorumlu üretim, tüketim, iklim eylemi, denizlerin ve deniz kaynaklarının, karasal ekosistemin korunması olarak sayılabilmektedir (<https://www.tgdf.org.tr/oncelikler/surdurulebilirlik>).

2.SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN UYGULAMA ALANLARI

Sürdürülebilirlikten, modada, ulaşımda, gıda sektöründe, iş yerlerinde, atık yönetiminde, insan kaynakları yönetiminde, müşteri değeri kavramının yaratılmasında, çevreci teknoloji yaklaşımlarında, tedarik zinciri yönetiminde, operasyonlarda net sıfır salım, dögüsel gıda sistemlerinde, dögüsel ekonomide, üretimde, enerji verimliliğinde, üretimde yenilenebilir enerji tedarikinde birçok uygulama alanlarına sahiptir. Sağlıklı beslenme alışkanlıklarında, karbon ayak izinin dengelemede, kaynak verimliliğinin artırılmasında, sıfır atık projelerinde, biyoçeşitliliğin korunmasında, ambalaj yönetiminde, plastik azaltılmasında, paydaşlarla işbirliği, yerel kalkınmada, genç girişimcilere desteklerde, sosyal fayda projelerinin artırılmasında söz edilmektedir (anadolufes.com, tgdf.org.tr).

3.LİTERATÜR TARAMASI

Şenocak ve Bursalı (2018), çalışmasında işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik bilinç düzeylerini ve yeşil işletmecilik faaliyetlerini incelemiş, işletmelerin büyük ölçüde çevresel sürdürülebilirlik anlayışına uygun hareket ettikleri ve çevre bilincine sahip oldukları sonucuna varmıştır.

Tüyen (2019), sürdürülebilirliği etkileyen etmenleri açıklamış, işletmelerin sürdürülebilirliği amacıyla organizasyon yapısı, hedefler, paylaşılan değerler, üretim yöntemleri, örgütsel davranış, işletme fonksiyonlarının yenilenmesi gerektiği sonuçlarına varmıştır.

Apak ve Gürbüz (2022), sürdürülebilirliği, ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç kategoride değerlendirmişler, diğer çalışmalar incelendiğinde, enerji ve su tasarrufu, atık yönetimi, tek kullanımlık, geri dönüştürülebilir ürünlerin kullanımlarının gerekliliği, işletmelerin sürdürülebilir menü sunabilme yeteneğinin olması, ekonomik anlamda da üretim konusunda çözüm önerileri sunmuşlardır.

Yurdakul (2020), çalışmasında sürdürülebilirlik endişelerine karşılık eko inovasyonu bir çözüm olarak belirlemiştir.

Taş ve Olum (2020), teknoloji destekli uygulamaları tanıtmışlar, atıkların biyoyakıt şeklinde değerlendirilmeleri, gıda bankaları, dijital mutfak kavramı yardımıyla bilinçlenme çabalarını ön plana çıkarmışlardır.

Porcar vd. (2018) sürdürülebilirliğin teşvik edilmesi amacıyla yaptıkları çalışmalarında Bu faktörler çevre, davranış, insan ilişkileri ve ticari faaliyetlerdir. Uzmanlardan gelen anket yanıtlarına dayalı olarak, Analitik Sürdürülebilir iş kriterleri sıralanmıştır. Sürdürülebilir girişimciliğin önemli itici güçlerinin, davranışsal faktörler ve iş faktörleri oldukları vurgulanmıştır.

Bocken vd. (2014) tarafından sürdürülebilir iş modelleri çevre ve paydaşların çıkarlarını göz önünde bulundurup, kurumsal inovasyonu yönlendirmede ve uygulamada sürdürülebilirliğin iş amaçlarına ve süreçlerine eklenmesi ile rekabet avantajı için önemli bir itici güç olarak görülmüştür.

Bossle ve ark. (2016), gıda firmalarının eko-iş modelini göz önünde bulundurup en önemli iç faktörlerin, insan kaynakları, ardından çevresel yönetim kaygısı ve çevresel kabiliyet olduğunu öne sürmüşlerdir. İşbirliği, normatif baskıları ve çevresel düzenlemeleri ise en önemli dış faktörler olarak sıralamışlardır.

Saygı ve Arıkkök (2020), iklim değişikliği, hava, su, toprak kirliliğinin artması, pişirme kaplarının sağlığa uygun olmaları, yemek saklama ve pişirme yöntemlerinin değişmesi, sağlıklı besin yetiştirmeyi, yemeklerin sağlıklı yapımları konularında bilinçlendirme çabalarının gerekliliğini vurgulamışlardır.

4.SÜRDÜRÜLEBİLİR İŞLETMELER

İşletmelerin sürdürülebilirliği iki yaklaşımla açıklanmaktadır, bunlardan birincisi, Carroll tarafından geliştirilen 'İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Piramidi Yaklaşımı', diğeri Milton Friedman'ın öne sürdüğü 'Paydaşlar Yaklaşımı'dır.

Carroll'un yaklaşımında, dört ayrı sosyal sorumluluk aşaması bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, işletmelerin ekonomik sorumluluklarıdır. Ekonomik sorumluluk, işletmelerin kar ederek varlıklarını sürdürmelerini ifade etmektedir. İşletmelerin ikinci sorumluluklarını yasal sorumluluk oluşturmaktadır. Yasal sorumluluk işletmelerin mevcut yasalara uymaları anlamındadır. İşletmelerin üçüncü sorumlulukları ahlaki sorumluluktur. Ahlaki sorumluluk, işletmelerin doğru ve adil uygulamalarını içeren bir kavramdır. İşletmelerin dördüncü sorumluluğu ise, gönüllü sorumluluktur. Gönüllü sorumluluk, işletmelerin iç ve dış çevre unsurları ile toplumun tüm kesimlerinin yaşam kalitesini iyileştirme çabalarını ifade etmektedir (Carroll, 1991: 38- 49).

Sürdürülebilir gıda sistemleri, insan sağlığı ve çevresel sürdürülebilirlik ile ilişkilendirilen küresel kabul edilen, ekonomi, tarım, siyasal bilimler, çevresel sürdürülebilirlik alanlarındaki çalışmaların bütünü ifade etmektedir (Saygı ve Arıkkök, 2022).

İşletmelerin sürdürülebilirliklerini sağlayabilmeleri için, paydaşlarla ekonomik, sosyal ve toplumsal boyutta ilişkiler ve iş birliği geliştirmek suretiyle, haksız rekabet, çalışan hakları, çevre kirliliği, eğitim, sağlık, kültür ve sanat gibi alanlarda toplum refahını artırıcı proje ve uygulamalara destek vermeleri gerekmektedir. İşletmelerin üretim, finans ve muhasebe, pazarlama, satın alma, insan kaynakları, ar-ge faaliyet ve uygulamalarını iş etiği ilkelerine göre düzenlemeleri, paydaşlarla ilişkilerde

etik uygulama ve davranışları gözetmeleri ve çalışanlarını bu konularda eğitmeleri gerekli bulunmaktadır (Koç, 2013: 56-62).

Sürdürülebilirliğin işletmeler tarafından uygulanmasında,

Üretim Sürecinde: Çevre dostu, çevreci tasarımlı ürünlerin üretilmesi,

Organizasyon Sürecinde: Demokratik ve katılımcı yapı esnetilebilen hiyerarşi yöntemleri,

Çevre Duyarlılığında: Çevreyle uyum halinde olunması, kaynakların etkin ve verimli şekilde kullanılması, kirlilik, atık yönetimi,

İşletme Fonksiyonlarında: Tüketicilerin eğitimleri, finansmanda uzun dönemli sürdürülebilir büyümeye, muhasebede çevreyle ilgili maliyetler üzerinde yoğunlaşmaktadır (Shrivastava, 1995: 130).

Çevresel sürdürülebilirlik bilinci için yeşil üretim, yeşil pazarlama, yeşil muhasebe finansman, yeşil insan kaynakları ve halkla ilişkiler, yeşil yönetim, yeşil ar-ge sayılabilir. İşletmelerin sürdürülebilirliği içselleştirmiş liderlik anlayışına, sürdürülebilir işletme amaçlarını üstlenmiş liderlere, sürdürülebilir bir vizyona sahip olmalarına, işletme, toplum adına sorumluluk üstlenebilmelerine, örgüt kültürünün, etik değerlerin, sosyal sorumluluğun özümsemesi, sürdürülebilir bir rekabet üstünlüğü ile işletme ve toplum için değer yaratmalarını sağlamaktadır (Mc Cann and Sweet, 2014: 375-376).

Gıda israfını önlemeye yönelik platformlar ve akıllı telefon uygulamaları (Taş ve Olum, 2020: 3087), gıda bankaları dayanışma sistemleri, gıda dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi, gıda israfının azaltılması çabaları olarak ortaya çıkarılmışlardır (Riches, 2018).

Karbon salınımının en aza indirilmesi, doğa dostu ürünlerin üretilmesine yönelik uygulamalardır (Çetinoğlu vd., 2017). Bir diğer önemli kavram da yerel ürünlerin kullanılmalarıdır. Sürdürülebilir hedefleri olan işletmeler değişen sosyal, fiziksel ve ekonomik koşullara daha iyi adapte olmaktadır (Freeman, 2011). Yiyecek-içecek sektöründeki girdi-çıkı dengesinin sağlanması, etkin üretim, depolama ve dağıtım kanalları için sürdürülebilir uygulamaların üzerinde durulması gerekmektedir. Özellikle restoranlarda organik atıkların fazla miktarda oluştuğu işletmelerde atıkların enerji olarak geri dönüşümünün sağlanması etkili bir yöntemdir. Son tüketim tarihi yaklaşan gıda maddelerinin belirli kanallarla ihtiyacı olanlara yönlendirilmeleri ile gıdanın israf edilmesini önlemektedir (Taş ve Olum, 2020: 3085).

4.1. İnsan Kaynakları Yönetiminde Sürdürülebilirlik

İnsan kaynakları yönetimi tarafından eğitim ve işletme faaliyetlerinde çalışanlar bilinçlendirilebilmekte, ödüllendirme yöntemleri de uygulanabilmektedir (Özçelik, 2008: 188-190; Langwell, 2013: 31).

4.2. Yeşil Ofis Dönüşümü

Yeşil Diploma Programları ile ofis dönüşümlerini, çalışanlarda farkındalık yaratmak, onları bilinçlendirmek olarak görüp ekolojik ayak izinin en aza indirilmesi hedeflenmiştir. Gittigidiyor, Michelin, Migros, Eczacıbaşı Vitra ve Anadolu Efes iyi yeşil ofis dönüşümü uygulayan örnekler olarak sayılabilmektedir. Bir yıllık süre zarfında çalışanlarına dağıtılan dergilerin dijital taşıyarak bir önceki yıla kıyasla 2 tondan fazla kağıt tasarrufu yapılmış, cam kenarlarında bulunan toplam 40 adet armatürlerin iptal edilmesi ile yılda 6739,2 kws tasarruf sağlanması, tek kullanımlık kağıt bardakların kaldırılmasıyla iyileştirilmesi, evden çalışılan dönemde ofis bitkilerinin ışık alabilecekleri yerlerde

Hedeflerini bilgi ve tecrübeleriyle birleştirmiş, çevre ve insan odaklı kalkınma olanakları sunmuştur. Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile ilgili uygulamaları desteklemektedir.

Tedarik zincirinde “Yerel için yerel” düşüncesi benimsenerek nakliye giderlerini azaltılmış, tüketicilere teslimat süreleri kısaltılmıştır. Sürdürülebilir çevre, enerji ve yapılar konularında uygulamalar gerçekleştirilmiş, malzeme tasarrufu, atık miktarının, su tüketiminin azaltılması, ambalajlamada daha çevreci ham maddeler kullanılması, enerji tüketiminin azaltılması, sürdürülebilir binaların inşası, karbondioksit salınım miktarını ve karbon ayak izinin azaltılması olarak sıralanmaktadır (https://www.festo.com/cms/tr_tr/78974.htm).

5.4.HP'nin Sürdürülebilirlik Uygulamaları

2002'de “Avrupa Atık Elektrik ve Elektronik Ekipman Düzenlemeleri” (WEEE) tarafından üreticilerin, satışları oranında geri dönüşüm maliyetlerine katlanma yükümlülüğünü öğrenerek Sony, Braun ve Electrolux ile birlikte “Avrupa Geri Dönüşüm Platformu”nu kurmuştur. 2007'de bu platform 30 ülkede 100 firmanın iş birliğiyle WEEE'nin zorunlu kıldığı donanım geri dönüşümünün yaklaşık %20'sini gerçekleştirmiştir. HP, bu uygulamayla 2003-2007 yılları arasında 100 milyon dolardan fazla tasarruf sağlayıp, müşteriler, devlet ve elektronik endüstrisinde imajını geliştirmiştir (ekoIQ.com).

5.5. P&G'nin Sürdürülebilirlik Uygulamaları

Ürünleri kullanırken tüketilen enerjiyi hesaplamak üzere uygulanan yaşam döngüsü değerlendirmelerinde, deterjanların ABD hanelerinin yıllık elektrik bütçelerinin %3'ünün çamaşır yıkama suyunu ısıtmak için harcadığı tespit edilmiştir. Restoranlarda biyolojik olarak parçalanabilen çatal-bıçak, bardak ve peçeteler kullanılmaktadır. “Ortaklıklar birçok iş modelinin temel taşı haline gelmektedir (Osterwalder ve Pigneur, 2010: 38). Satılan her pizza için bir ağaç dikilmektedir. Teslimat hizmeti ise elektrikli ulaşım ile sağlanmaktadır. Sağlıklı, hafif, yenilikçi ve sürdürülebilir bir pizza üretmek için hamur çok yavaş yapılmaktadır. Tarifler, tazeliğini sağlamak için mevsimlik malzemelere göre geliştirilmiştir (Franceschelli vd. 2018).

Sürdürülebilir iş modellerinin uygulamaları, yenilik, yönetim ve pazarlama, girişimcilik, enerji, moda, sağlık, tarım-gıda, tedarik zinciri yönetimi, döngüsel ekonomi konularında görülmektedir. Sürdürülebilir bir iş modeli tasarlamak, sürdürülebilir değer yaratma tasarlama, sürdürülebilir değer sağlama tasarlama ve sürdürülebilir değeri yaratmak ve sunmak için sürdürülebilir ortaklık ağları oluşturmak, sosyal, çevresel ve ekonomik faydaları aynı anda karşılayabilmektedir (Nosratabadi vd., 2019).

SONUÇ

İşletmelerin sürdürülebilirlik uygulamaları: sıfır atık, geri dönüşümde yenilikçi modeller, daha az karbon, sera gazı salınımı, karbon ayak izinin azaltılması, biyoçeşitliliğin korunması, deniz kaplumbağaları ve yunusların korunmaları, temiz suya erişim, organik üretim, doğa dostu faaliyetlerin devamı, gıda sistemlerinin geliştirilmeleri, doğal yaşam ortamlarında varlığını sürdürebilmesinin sağlanması gerekmektedir.

İklim değişiklikleri, kaynakların yoğun kullanımı, hızlı kentleşme ve hızlı nüfus artışı işletmelerin sürdürülebilirlik uygulamalarını gerekli kılmaktadır. Teknolojik yeniliklerin bu anlamda işletmelere olumlu yönde katkısı olacaktır. Uygulamalar sadece çevreye yönelik değil işletme içinde yönetim, insan kaynakları, örgüt kültürü gibi kavramlarla da ilişkilendirilmektedir.

Toplum olarak sürdürülebilirlik ile ilgili üzerimize düşen görevler yerine getirilmeli, kamunun söz konusu alanlara desteği sağlanmalıdır. Yenilikçi modellerin geliştirilmesi ve benimsetilmesi konusunda

uygulamalar çeşitlenmelidir. Bu uygulamalar, çalışanların farkındalık düzeylerinin artırılması, teknolojik yeniliklerin desteklenmesi ile mümkün olmaktadır. Yasal düzenlemeler de bu yönde oluşturulmalıdır.

Sürdürülebilir işletmelerin çevreye duyarlı, kaynakları etkin kullanan, farkındalık oranı yüksek, çevresel, sosyal, atık yönetimi konularında bilinçli, biyoçeşitliliği koruyan, verimli tarım prensiplerini yerine getiren, doğa dostu, dijital uygulamalar artırılmalı, temiz enerji kullanımı, yenilenebilir kaynaklara yönelim, atık yönetimi gibi uygulamalar ön plana çıkarılmalıdır.

Sürdürülebilirlik için iş birliğinin ve farkındalığın sağlanması önem arz etmektedir. Çevre dostu yaklaşımlar ve yenilenebilir kaynaklara yönelim konularında işletmeler çeşitli çözüm önerileri geliştirmelidirler.

KAYNAKLAR

- Ameer, R. and Othman, R. (2012). Sustainability Practices and Corporate Financial Performance: A Study Based on the Top Global Corporations. *Journal of Business Ethics*, 108 (1): 61-79.
- Apak, Ö. C. ve Gürbüz, A. (2022). Sürdürülebilir Restoran İşletmeciliği Uygulamaları Üzerine Bir İçerik Analizi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 194-209.
- Axelos, M., Basinskiene, L., Darcy-Vrillon, B., Ruyck, H. D., Pou, A. M., Salaseviciene, A. and Huttunen, M. (2018). Assessment of Research and Innovation on Food Systems by European Member States. Standing Committee on Agricultural Research (SCAR) Strategic Working Group on Food Systems
- Bocken, N. M. P., Short, S.W., Rana, P. and Evans, S. (2014). A Literature And Practice Review to Develop Sustainable Business Model Archetypes”, *Journal of Cleaner Production*. 65: 42-56.
- Bossle, M. B., De Barcellos, M. D. and Vieira, L. M. (2016). Why Food Companies Go Green? The Determinant Factors To Adopt Eco-Innovations. *British Food Journal*. 118 (6): 1317-1333.
- Carrol, A.B. (1991). The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders, *Business Horizons*, July/August: 39-49
- Çetinoğlu, D. Mesci, Z. ve Mesci, M. (2017). Yeşil Nesil Restoranların Uygulanabilirliğine Yönelik Bir İnceleme: Akçakoca Örneği. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4 (1): 112-120.
- Çevre Dostu Ürünler (<https://ekolojist.net/en-iyi-cevre-dostu-urunler/>).
- Franceschelli, M.V., Santoro, G. And Candelo, E. (2018). Business Model Innovation For Sustainability: A Food Start-Up Case Study. *British Food Journal*, 120 (10): 2483-2494. <https://doi.org/10.1108/BFJ-01-2018-0049>.
- Freeman, E. M. (2011). Restaurant Industry Sustainability: Barriers and Solutions to Sustainable Practice Indicators. Arizona State University.
- Gowdy, J. M. and McDaniel, C. N. (1995). One World, One Experiment: Addressing the Biodiversity-Economics Conflict", *Ecological Economics*, 15(3): 181-92.
- Türkiye Sürdürülebilir Gelişmişlik Raporu (<https://dashboards.sdindex.org/static/profiles/pdfs/SDR-2021-turkey.pdf>).
- Keleş, R., Hamamcı, C., Çoban, A. (2009). Çevre Politikası. Ankara: İmge Kitabevi.
- Koç, U. (2013). İş Etiği Programlarının Yönetimi ve İş Etiğinin Kurumsallaşması, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, Yayın No: 3011: 54-62.
- Langwell, C. (2013). Using Human Resource Activities to Implement Sustainability in Small ve Medium-Sized Organizations, Yayınlanmış Doktora Tezi, Maharishi University.
- Mass, S., Schuster, T. and Hartmann, E. (2014), “Pollution prevention and service stewardship strategies in the third-part logistics industry: effects on firm differentiation and moderating role of environmental communication”, *Business Strategy and the Environment*, 23 (1):38-55.
- McCann, Jack and Sweet, Matthew (2014). The Perceptions of Ethical and Sustainable Leadership. *Journal of Business Ethics* 121 (3):1-11.
- Nosratabadi, S., Mosavi, A., Shahaboddin Shamsirband, Edmundas Kazimieras Zavadskas Andry Rakotonirainy and Kwok Wing Chau, Review Sustainable Business Models: A Review, *Sustainability* 2019, 11, 1663; doi:10.3390/su11061663).
- Osterwalder, A. and Pigneur, Y. (2010). Business Model Generation: A Handbook for Visionaries, Game Changers, and Challengers, John Wiley & Sons, Hoboken
- Ponting, C. (2008). Dünyanın Yeşil Tarihi: Çevre ve Büyük Uygarlıkların Çöküşü. (Çev.) A. Başçı, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Porcar, Ana, Norat Roig-Tierno, and Anna Llorca Mestre. 2018. Factors Affecting Entrepreneurship and Business Sustainability. *Sustainability* 10 (2): 452.
- Riches, G. (2018). Food Bank Nations. Routledge. NY.
- Rowe, A. ve Bansal, T. (2013), Ten Steps to Sustainable Business in 2013, *Ivey Business Journal*, January-February.
- Saygı, Y. B. (2022). Sürdürülebilir Gıda Sistemi, Türk Mutfağında Sürdürülebilirlik, Ed. Saygı, Y. B. ve Tavman, Ş. Detay Yayıncılık, Baskı: 321-333.
- Saygı, Y. B. ve Arıkkök, A. (2022), Türk Mutfağında Sürdürülebilirlik, Ed. Saygı, Y. B. ve Tavman, Ş. Detay Yayıncılık, Baskı, 321-333.
- Shrivastava, P. (1995). Ecocentric Management For A Risk Society, *Academy of Management Review*, 20 (1): 118-137.
- Sürdürülebilirlik (<https://www.tgdf.org.tr/oncelikler/surdurulebilirlik>).
- Sürdürülebilirlik Hedefleri (<https://www.anadolufes.com/sayfa/1/756/2030-surdurulebilirlik-hedefleri>, <https://www.tgdf.org.tr/oncelikler/surdurulebilirlik>).
- Sürdürülebilirlik (<https://www.dogusotomotiv.com.tr/faaliyet-raporu-2020/surdurulebilirlik.html>).

- Sürdürülebilirliği Anlamak (<https://www.fersan.com.tr/Sayfalar/surdurulebilirlik.html>).
- https://www.festo.com/cms/tr_tr/78974.htm
- Sürdürülebilirliği Anlamak, (<https://www.ewadanismanlik.com.tr/tr/kaynak/ewa-yayinlari/surdurulebilirligi-anlamak/gida-ve-icecek-sektorunde-surdurulebilir-deger-ve-kalite-yaratmak>)
- Sürdürülebilirlik Uygulamaları (<https://ekoiq.com/2019/03/surdurulebilirlik-uygulamaları-ile-rekabet-avantajı-saglamak-mumkun-mu/>).
- Şenocak, B. Ve Bursalı, Y. M. (2018), İşletmelerde Çevresel Sürdürülebilirlik Bilinci Ve Yeşil İşletmecilik Uygulamaları İle İşletme Başarısı Arasındaki İlişki, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 23 (1): 161-183.
- Taş, D. & Olum, E. (2020). Yiyecek-İçecek Sektöründe Sürdürülebilirlik ve Yenilikçi Yaklaşımlar. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 4 (3), 3082–3098.
- Tüyen, Z. (2019), İşletmelerde Sürdürülebilirlik Kavramı ve Sürdürülebilirliği Etkileyen Etmenler, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 19 (37). Bahar 2020. (1): 91-117.
- Yurdakul, M. (2020), İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 1: 15 -33.